
Stranke radikalne desnice: mađarski *Jobbik* i nizozemska Slobodarska stranka

BORNA ZGURIĆ

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Autor u članku komparira dvije stranke, jednu iz Istočne, odnosno Srednje, a drugu iz Zapadne Europe – mađarski *Jobbik* i nizozemsku Slobodarsku stranku Geerta Wildersa – kako bi se prikazale sličnosti, ali i neke od razlika, između radikalno desnih stranaka zapadnih te istočnoeuropskih zemalja. Članak je podijeljen u tri dijela. U prvom dijelu autor prikazuje suvremenu radikalnu desnicu. Suvremena radikalna desnica, za razliku od međuratne (1918.-1939.), nije nužno protusustavska, već se pretežno radi o ultranacionalističkim, ksenofobnim te homofobnim strankama i pokretima. Iako označava jednu stranačku obitelj, termin radikalna desnica prilično je širok te unutar te grupacije postoje značajne razlike između stranaka. Zbog toga postoji i mnoštvo definicija koje žele obuhvatiti taj politički fenomen. U drugom dijelu članka autor analizira mađarski *Jobbik*. Zaključuje kako *Jobbik* zadovoljava sve karakteristike radikalne desnice te se bez sumnje može reći da je jedna uistinu radikalno desna stranka. Treći dio članka posvećen je nizozemskoj Slobodarskoj stranci. Autor smatra kako Slobodarska stranka također zadovoljava sve kriterije, te se može svrstati u radikalnu desnicu.

Ključne riječi: radikalna desnica, Mađarska, Nizozemska, *Jobbik*, Slobodarska stranka

1. Uvod

Kad govorimo o radikalnoj desnici, uvriježeno je mišljenje da govorimo o ksenofobnim, antisemitskim, a često i homofobnim strankama te strankama i političkim pokretima koji se “bore” protiv imigranata, različitih “društvenih devijacija”, drugim riječima, protiv onih “drugih”. Čim se spomene radikalna desnica, prvo što nam pada na pamet jest Hitlerov NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbei-*

terpartei) ili Mussolinijeva Republikanska fašistička stranka (*Partito Fascista Repubblicano* – PFR). U suvremeno doba pak govorimo o strankama poput Austrijske slobodarske stranke (*Freiheitliche Partei Österreichs* – FPÖ), Slobodarske stranke Geerta Wildersa (*Partij voor de Vrijheid* – PVV) ili *Jobbika*, Pokreta za bolju Mađarsku (*Jobbik Magyarorszáért Mozgalom*). No, radikalna desnica zajednički je naziv za heterogenu, a ne homogenu stranačku obitelj. Prema tome, i iz samih naziva FPÖ te PVV možemo zaključiti da te stranke imaju neke liberalne temelje. Da bismo dodatno istaknuli složenost tog fenomena, ističemo da se međuratna radikalna desnica razlikuje od suvremene ako ni po čemu drugom onda barem po tome što je bila protusustavska te se zalagala za rušenje liberalne demokracije (Vujačić, 2003), ali i versajskog poretka (Kissinger, 2000). Suvremena radikalna desnica nije nužno protusustavska, već se pretežno radi, kako je već navedeno, o ultranacionalističkim, antisemitskim, antiislamističkim, antiimigrantskim (općenito ksenofobnim) te homofobnim strankama i pokretima. Minkenberg (2002: 340) navodi kako se nova radikalna desnica ipak razlikuje od stare po “omekšavanju” svoje antidemokratske retorike, igranju po pravilima demokratske igre te naglašavanju etnocentrizma umjesto klasičnog biološkog rasizma.

Cilj je ovog rada komparirati dvije radikalno desne stranke, jednu iz Istočne, odnosno Srednje, a drugu iz Zapadne Europe – mađarski *Jobbik* i nizozemsku Slobodarsku stranku Geerta Wildersa – kako bi se prikazale sličnosti, ali i neke od razlika, između desnih stranaka zapadnih te istočnoeuropskih zemalja. No, da bi se to napravilo, prvo treba dati kratak prikaz definicija desnice i desnih stranaka te konstruirati varijable i kriterije usporedbe navedenih stranaka.

2. Radikalna desnica

Što je radikalna desnica i, za početak, što je to desnica? Pojam političke desnice svoje korijene vuče iz razdoblja nakon Francuske revolucije. Na prvoj Nacionalnoj skupštini monarhisti su sjedili s desne strane, pa su se počeli nazivati desnicom (Obućina, 2009: 188). Iako su se vrijednosti desnice s vremenom promijenile, sam se naziv zadržao. Von Beyme (2002: 54) navodi kako se desnicom smatra politička opcija koja prihvaća socijalne i vjerske hijerarhije te je usmjerena na kontinuitet i *status quo*. U suvremenim liberalnim demokracijama desnica se također smatra opozicijom socijalistima, odnosno socijaldemokratima. S vremenom su promjene unutar desnice rezultirale time da desne političke stranke uključuju elemente konzervativizma, demokršćanstva, liberalizma, libertarijanstva i nacionalizma. Na temelju nekih anketnih istraživanja glasačima desnice se, prema vlastitom mišljenju, smatraju ljudi čiji se vrijednosni stavovi vežu uz slobodnotržišne ekonomske politike, patriotizam te (pogotovo u katoličkim zemljama) religioznost (McLean i McMillan, 2009). Ramet (1999: 4) tvrdi kako desnicu karakterizira “ideološka i programska naglašenost

‘obnove’ navodno tradicionalnih vrijednosti nacije ili zajednice te njihovo nametanje cijeloj naciji ili zajednici”. Možda je najpoznatiji primjer jedne desne stranke američka Republikanska stranka. No, što je to onda radikalna desnica? Problem je što termin radikalna desnica, iako označava jednu stranačku obitelj, ima značajne unutarnje razlike. Sljedeći je problem što stoga zapravo postoji i mnoštvo termina i definicija koje žele obuhvatiti taj politički fenomen. Ramet (1999: 4) navodi kako se termini radikalna desnica, ultradesnica i ekstremna desnica naizmjenice rabe kako bi se opisao isti fenomen – organizirana netolerancija. Mudde je (2007: 11-12; vidi također Obućina, 2012a: 94) identificirao čak 23 termina koja pokušavaju opisati isti fenomen, a primjećuje i kako neki autori često u istom tekstu naizmjenice rabe više termina – konsenzusa oko toga još uvijek nema, iako se još uvijek ta stranačka obitelj najčešće naziva “ekstremnom desnicom” (*ibid.*: 13). Međutim, ovdje treba napomenuti kako neki autori ipak razlikuju radikalnu od ekstremne desnice (Mudde, 2007 i 2010; Velički, 2010; Minkenberg, 2013). Velički (2010) navodi kako politički ekstremizam odbija temeljne vrijednosti demokratske ustavne države, dok je radikalizam ipak unutar prihvatljivih granica koje demokratska ustavna država nameće. Minkenberg (2013) smatra kako su desni ekstremisti, za razliku od radikalne desnice, ostali vjerni fašističko-autokratskoj agendi. Mudde (2010) vodi se sličnom logikom i tvrdi kako je ekstremizam antidemokratski nastrojen jer odbija ideju narodne suverenosti. U tom smislu radikalizam je opozicija liberalnoj demokraciji, on prihvaća proceduralnu demokraciju, dok je ekstremizam ne prihvaća. Radikalizam “samo” izaziva liberalizam, pozitivne vrijednosti pluralizma i ustavna ograničenja nametnuta narodnoj suverenosti (Mudde, 2010: 1168-1169). Ukratko, ekstremna je desnica nedemokratska i često elitistička, dok je (populistička)¹ radikalna desnica (nominalno) demokratska i populistička (Mudde, 2007: 49).

Ovdje nećemo prikazati sve definicije, no u sljedećih nekoliko primjera pokušat ćemo oslikati kompleksnost fenomena. Sam von Beyme (2002) daje nekoliko definicija, pa tako u desne ekstremističke skupine svrstava radikalnu desnicu, desni ekstremizam te desni populizam. Desni populistu mogu pak biti neofašisti, desnoautoritarni i antietatistički populistu te populistu koji su šovinistički nastrojeni prema korisnicima države blagostanja. Obućina (2012b) također navodi kako je radikalna desnica termin koji obuhvaća heterogenu skupinu stranaka te smatra da bi se tu definiciju prema specifičnim slučajevima trebalo diverzificirati u podentitete poput antiimigrant-

¹ Mudde (2007) smatra populističku radikalnu desnicu dijelom šireg fenomena radikalne desnice koja nije nužno populistička, već može biti i elitistička. No, populistička radikalna desnica u novije je vrijeme ipak najdominantniji oblik radikalne desnice. Desni ekstremizam, u drugu ruku, odbacuje populizam, a njegove su temeljne značajke nativizam, autoritarnost i antidemokracija – ekstremna je desnica stoga antisistemska (Mudde, 2007: 23).

skih, neofašističkih ili populističkih stranaka.² Minkenberg i Perrineau (2007) pod radikalnom desnicom smatraju skupinu nacionalističkih, autoritarnih, ksenofobnih te ekstremističkih stranaka čiji je “zajednički nazivnik” populistički ultranacionalizam. Minkenberg (2013: 7-8) nudi čak četiri tipa radikalne desnice: 1) autokratska fašistička (uključuje rasizam i ksenofobiju); 2) rasistička ili etnocentriistička (no ne i fašistička); 3) populističko-autoritarna (organizirana oko jednog karizmatičnog vođe s difuznom nacionalističkom ideologijom); 4) vjersko-fundamentalna (nacionalizam se stapa s vjerskom rigidnošću). Sve četiri navedene varijante radikalne desnice kao temeljno zajedničko obilježje imaju ideju unutarnje nacionalne hegemonije i populistički stil usmjeren protiv establišmenta (*ibid.*: 7). Stvar se još dodatno komplicira kada se u jednadžbu ubace radikalno desne stranke iz Istočne i Srednje Europe nastale u periodu nakon pada Berlinskog zida i sloma komunističkih režima. Tismăneanu (2007, citirano u Minkenberg, 2009: 446) smatra kako je vakuum koji je nastao nestankom lenjinističkih formacija bio popunjen “sinkretičkim konstruktima” koji su svoje ideje vukli iz pretkomunističkog i komunističkog perioda. Među tim “sinkretičkim konstruktima” navodi nacionalizam (kako u svojem građanskom tako i u etničkom obliku), liberalizam, demokratski socijalizam, konzervativizam, populizam, neolenjinizam te fašizam. Čak se polovica tih “sinkretičkih konstrukata” koji popunjavaju postlenjinistički vakuum može smatrati radikalnom desnicom (Minkenberg, 2009: 446). No, za razliku od zapadne radikalne desnice koja je često šovinistički nastrojena prema državi blagostanja³ i imigrantima koji se služe uslugama što ih pruža država blagostanja (von Beyme, 2002), u Srednjoj i Istočnoj Europi radikalna desnica često, u ekonomskom smislu, ima lenjinističko nasljeđe. Taj se fenomen naziva “crveno-smeđim” političkim opcijama, ali katkada i “nacionalboljševizmom”, “nacionalkomunizmom”, “štraserizmom” (Ishiyama, 2009), pa čak i “nacionalsocijalizmom” (Vujačić, 2003). Ti politički pokreti glorificiraju nacionalnu povijest, često su iredentistički ili imperijalistički (primjerice u Rusiji), netolerantni su prema strancima (antiimigrantski i antisemitski) te se suprotstavljaju globalizaciji i europeizaciji. Sljedbenici tih pokreta i dalje se identificiraju s komunističkom prošlošću i pozitivno ocjenjuju stranke sljednice komunizma, često zbog nostalgije (Ishiyama, 2009: 485-486). Vujačić (2003) također primjećuje kako je

² Kod populizma je problematično to što se autori ne slažu oko toga je li riječ o novoj političkoj ideologiji ili se populizam treba tretirati kao politički diskurs ili politički stil svojstven nekim političarima i političkim skupinama (više o tome vidi u Šalaj, 2012 i 2013; Minkenberg, 2013; Becker, 2010; Mudde, 2004).

³ Zanimljivo je kako desni populistu danas uglavnom prihvaćaju tržišno društvo koje su nekoć fašisti optuživali za pauperizaciju masa (von Beyme, 2002: 73). Također, treba navesti kako su zapadne radikalno desne stranke ipak tržišno orijentirane, dok su istočne protiv tržišta (Karácsony i Róna, 2011).

u istočnoj Europi došlo do miješanja socijalnih vrijednosti socijalizma i političkih vrijednosti desnice, odnosno do spoja komunističkih i nacionalističkih snaga. On smatra da kad je komunizam došao u kasnu fazu te pred vlastiti kolaps, političke elite nisu više mogle apelirati na klasu, već apeliraju na naciju na način na koji bi to napravila nacionalistička desnica. Istočnoeuropski “nacionalsocijalizam” tada kapitalizam identificira sa Židovima, slobodnim zidarima, ili neprijateljskim i pomalo apstraktnim “Zapadom” (Vujačić, 2003: 383).

Problem heterogenosti stranačke obitelji radikalne desnice u Europi navodi na osnovna obilježja te stranačke obitelji, a koja se mogu uporabiti kao kriteriji za komparaciju *Jobbika* i PVV-a. Mnoga od tih obilježja već su navedena: ultranacionalizam, ksenofobija, antiimigracijske tendencije, homofobija, (moguće) protustavske i antidemokratske orijentacije, antieuropska kritika, odnos slobodno tržište/država blagostanja, etnička ekskluzivnost, tradicionalizam, populizam i teritorijalni revizionizam. Obućina (2009) uzima sljedeće varijable za identificiranje razlika između radikalne desnice Zapadne i Istočne Europe: nacionalizam, vrijednosne dimenzije, odnosi prema imigraciji i integraciji, ekonomska situacija u vrijeme prvog značajnijeg uspjeha na izborima te obilježja izbornog sustava. Milardović (1990) kao temeljne značajke desnog radikalizma, odnosno radikalne desnice identificira iracionalizam, populizam i nacionalizam, antidemokratizam, ali i antiuniverzalizam i fanatizam. Grdešić (1999) prilikom istraživanja biračkog tijela (hrvatske) radikalne desnice uočava sljedeća obilježja: koncept teritorijalne ekspanzije, religioznost, netoleranciju prema strancima (u ovome slučaju Srbima), nacionalnu ekskluzivnost, nedemokratske, odnosno nepluralističke i autoritarne vrijednosti, tradicionalizam, konzervativne obiteljske vrijednosti, zabranu pobačaja, izolacionizam, jačanje vojne moći (Hrvatske), primitivni kapitalizam, ali ujedno i “socijalnu jednakost i sigurnost za sve”, što je jedna od vrijednosti komunističkog nasljeđa. Minkenberg (2002, 2009) i Minkenberg/Perrineau (2007) pak kao značajke radikalne desnice uzimaju autoritarizam, nacionalizam, ksenofobiju, šovinizam države blagostanja⁴, pronacizam, antisemitizam, rasizam, autoritarne i antidemokratske tendencije, teritorijalni revizionizam, antieuropsku kritiku, dok kao glavne značajke uzimaju populizam i romantični ultranacionalizam. Mudde (2007) identificira ideološka obilježja minimalne i maksimalne definicije (populističke) radikalne desnice. Pod minimalnim obilježjima navodi nacionalizam⁵ i nativizam.⁶ Maksimalna definicija pak uključuje

⁴ U ovom smislu protekcionizam prema članovima vlastitog naroda, a isključivanje stranaca kao korisnika usluga države blagostanja.

⁵ Tu se prvenstveno misli na “etnički” (“kulturalni”, “radikalni” ili “rasni”, odnosno “ultranacionalizam”), a ne na “građanski nacionalizam” (“politički” ili “nacionalizam nacionalne države”).

⁶ Termin korijene vuče iz antropologije; može se smatrati svojevrsnim oblikom nacionalizma, ali najčešće se rabi kao sinonim za antiimigrantske pokrete okrenute protiv stranaca. Mudde (2007:

sljedeća temeljna (*core*) ideološka obilježja: nativizam, autoritarnost i populizam. Nativizam kao ideologija uključuje elemente nacionalizma i ksenofobije, ali i šovinizam države blagostanja (isključivanje stranaca koji se koriste uslugama države blagostanja). Autoritarnost ovdje podrazumijeva vjeru u čvrsto organizirano društvo, dok se nepoštivanje autoriteta treba teško kazniti. Dakle autoritarnost uključuje čvrst “zakon i red” te “tradicionalni kazneni moralizam”. Autoritarnost sama po sebi nema antidemokratske tendencije, ali ih i ne isključuje. Populizam pak dijeli društvo na dvije antagonističke i homogene skupine – “obični narod” i “korumpiranu elitu” – te smatra kako politika treba biti izraz opće volje naroda (Mudde, 2007: 22-23; 2010: 1169).

U ovom radu kao varijable za usporedbu *Jobbika* i PVV-a koristit će se maksimalistička Muddeova definicija jer unutar svoja tri temeljna ideološka obilježja (populističke)⁷ radikalne desnice koristi veći broj ideoloških obilježja koja u svojim radovima navode i drugi autori. No, dodat ćemo i sljedeće dvije varijable – antieuropsku kritiku te teritorijalni revizionizam – koje predlaže Minkenberg, a koje dobro nadopunjuju Muddeovu maksimalnu definiciju radikalne desnice. Valja napomenuti kako uz Minkenberga i drugi autori vjeruju u važnost tih kriterija. Mudde (2007: 7) smatra kako se odbacivanje europske integracije sve više vidi kao ključna značajka populističke radikalne desnice. Dapače, neke se stranke smatraju dijelom te stranačke obitelji isključivo na temelju njihovih anti-EU stavova. Zbog toga je posebna “meta” populističke radikalno desne propagande EU⁸ (Mudde, 2010: 1178). Krouwel i Kutiyiski (2014: 4) smatraju kako je na ovogodišnjim europskim izborima radikalna desnica glasove privukla ne samo borbom protiv imigracije već i borbom protiv europskih integracija. To je posebno važno u svjetlu uspjeha koje je krajnja desnica ostvarila na ovogodišnjim europskim izborima, osvojivši 51

19) definira ga kao političku ideologiju koja drži da države trebaju biti nastanjene isključivo pripadnicima nativne grupe (“naroda”) te da su nenativni elementi (ljudi i ideje) temeljna prijetnja homogenosti države i nacije.

⁷ Iako se, kao što je već navedeno, mnogi autori ne slažu oko toga je li populizam politička ideologija ili politički stil, mnogi se slažu da je populizam svakako karakteristika, i to iznimno važna, suvremene radikalne desnice (Mudde, 2007 i 2010; Minkenberg, 2013; Ramet, 1999).

⁸ Međutim, nije tome uvijek bilo tako. Iako danas većina radikalno desnih stranaka ima negativne stavove prema EU, mnoge su takve stranke u Zapadnoj Europi tokom 1980-ih bile za EU/EZ. Tadašnja EZ smatrala se tvrdavom obrane od komunizma. Međutim, do promjene dolazi 1992. godine Mاستriškim sporazumom. Tada radikalna desnica “mijenja ploču” i počinje optuživati EU za “neoliberalizam”, “EU socijalizam”, “demokratski deficit” itd. EU se uspoređuje i s bivšim SSSR-om ili SAD-om. U tom smislu EU je supranacionalno tijelo koje se nameće svojim državama članicama, EU je napad na suverenost. Iako radikalno desne stranke kritiziraju proces europske integracije, ipak smatraju da je neki oblik europske suradnje poželjan. No, gotovo cijela stranačka obitelj se slaže da je EU “problematična” i da ju treba ili iz temelja reformirati ili sasvim ukinuti (Mudde, 2007).

mandat, što je za 14 mandata više u odnosu na posljednje izbore. Krajnja je desnica time imala i mogućnost stvaranja vlastitog zastupničkog kluba, međutim njena heterogenost bila je jedan od razloga zbog kojih do toga nije došlo (Mudde, 2014). Za razumijevanje razlika između radikalne desnice u Zapadnoj i Istočnoj, odnosno Srednjoj Europi potrebno je uvesti kriterij teritorijalnog revizionizma. Minkenberg (2013: 15) smatra da se na istoku, za razliku od Zapadne Europe, radikalna desnica bavi problematikom “izgubljenog teritorija”. Slično smatra i Irvine (1995: 148) koja tvrdi da je ključna razlika između takvog tipa desnice u Zapadnoj i Istočnoj Europi što ona u Istočnoj Europi želi promijeniti (proširiti) granice države, dok ih u Zapadnoj Europi želi “samo” zatvoriti. Grdešić u svojem istraživanju (1999) također uočava da je koncept teritorijalne ekspanzije važan kod biračkog tijela (hrvatske) radikalne desnice.

Tablica 1. Ideološka obilježja (populističke) radikalne desnice

NATIVIZAM	AUTORITARNOST	POPULIZAM
<ul style="list-style-type: none"> • Nacionalizam • Ksenofobija • Šovinizam prema strancima korisnicima države blagostanja ili šovinizam države blagostanja (isključivanje imigranata kao korisnika) 	<ul style="list-style-type: none"> • “Zakon i red” • “Tradicionalni kazneni moralizam” • (moguće) antidemokratske tendencije 	<ul style="list-style-type: none"> • Podjela društva na “obični narod” i “korumpiranu elitu” • Politika je izraz opće volje naroda

Izvor: Mudde, 2007 i 2010.

3. Mađarski *Jobbik*

Jobbik, odnosno Pokret za bolju Mađarsku (*Jobbik Magyarorszáért Mozgalom*), najuspješnija je radikalna desna stranka u Mađarskoj. Na izborima za Europski parlament 2009. i na mađarskim parlamentarnim izborima 2010. *Jobbik* je osvojio 14,77 odnosno 16,67 posto glasova, postavši tako trećom najsnažnijom strankom u Mađarskoj.⁹ Na ovogodišnjim parlamentarnim izborima, održanima u travnju,

⁹ Jans Becker (2010: 309) smatra da je ishod mađarskih parlamentarnih izbora 2010. izazvao “politički potres” te da je došlo do “pomicanja tektonskih ploča u mađarskoj stranačkoj demokraciji”. Za Beckera je Mađarska i “trendseter” za populističku radikalnu desnicu u drugim državama Europe, poput Slovačke ili Srbije. Karácsony i Róna (2011) pak smatraju da bi se izbore za Europski parlament 2009. moglo smatrati kritičnim izborima da su bili izbori za nacionalni parlament.

Jobbik je osvojio 20,8 posto glasova, što je za četiri posto više nego na izborima 2010. godine (Kristović, 2014), dok je na izborima za Europski parlament opet osvojio 14,7 posto glasova (Mudde, 2014: 15). Čak je i *Fidesz*, Mađarski građanski savez (*Fidesz – Magyar Polgári Szövetség*) Viktora Orbána, preuzeo neke programske sadržaje *Jobbika*, naročito u području vladinih javnih politika (Nagy i dr., 2012). I zaista, kako neke ankete pokazuju i izborni uspjeh *Jobbika* potvrđuje, desni radikalizam dobio je zamah u Mađarskoj, a potpora mu je od 2003. do 2010. porasla za 50 posto. Mnogo je uzroka tome, od kojih su samo neki loše gospodarsko stanje i visoka nezaposlenost, pogotovo među populacijom između 25 i 40 godina života koja iznosi oko 50 posto (Jordan, 2010: 99). Neki autori smatraju da je uspjeh radikalne desnice u Mađarskoj oblik protesta birača nezadovoljnih lijevom vladom koja je vladala od 2002. do 2010. (Becker, 2010). Drugi pak smatraju da su socijalne frustracije samo marginalan razlog izbornog uspjeha *Jobbika*, dok se razlozi nalaze u biračkim stavovima koji su nacionalistički i pretežno usmjereni protiv establišmenta i protiv romske manjine (Karácsony i Róna, 2011).

Jobbik je nastao 2003. godine, a na parlamentarnim izborima 2006. osvojio je svega 2,2 posto glasova. Na izbore 2006. izašao je zajedno s MIEP-om (*Magyar Igazság és Élet Pártja* – Mađarska stranka pravde i života), strankom koja je prva počela s radikalno desnom retorikom nudeći “treći put” na mađarskoj polariziranoj stranačkoj sceni¹⁰ (Saltman, 2011: 112). Međutim, njegova je popularnost naglo rasla, što su pokazali i parlamentarni izbori 2010. Time je ujedno opovrgnut stav da je mađarski stranački sustav zamrznut, jer se pojavila nova stranka koja je u kratkom vremenu postala trećom strankom u Mađarskoj, ali i prema izbornim rezultatima najjačom radikalno desnom strankom u Srednjoj i Istočnoj Europi (Saltman, 2011). Popularizaciji *Jobbika* uvelike je pomogla “Mađarska garda”, nastala 2007., paravojna organizacija koja je *Jobbik* učinila poznatim diljem Mađarske (Nagy i dr., 2012). Kao što je već rečeno, i politički stavovi birača važni su za razumijevanje izbornog uspjeha *Jobbika*. Prema studiji provedenoj 2012. godine 48 posto Mađara može se opisati kao osobe pune predrasuda. Među mladima starijima od 16 godina 34 posto je protusustavski orijentirano, 54 posto je protiv mađarske demokracije, odbijaju slobodnu tržišnu ekonomiju i institucije EU, 43 posto ima radikalno desne stavove koje je ekonomska kriza i pojačala. Ti su stavovi jednim dijelom rezultat nezadovoljstva socijaldemokratskom vladom koja je provodila politike suprotne

¹⁰ Mađarska je stranačka scena polarizirana na desni konzervativni i liberalno-socijalni tabor (Becker, 2010). Polarizacija je počela i prije, prelaskom *Fidesza* iz liberalnog u konzervativni tabor 1994. godine, što je bila strateška odluka vrha stanke da od stranke koja se u javnosti percipirala kao stranka mladih liberala obučenih u traperice ipak pokuša osvojiti širu biračku podršku (Saltman, 2011). Polarizaciji je nakon 2006. pripomogao i dalje Orbánov *Fidesz* politikama opstrukcije, odnosno bojkotima u parlamentu i uličnim demonstracijama (Becker, 2010).

onima koje je obećala u kampanji (Nagy i dr., 2012). To je posebno bilo vidljivo u prosvjedima 2006. nakon što je u javnost “procurila” izjava premijera Gyurcsányja kako su biračima “lagali ujutro, predvečer i po noći” (u: Saltman, 2011: 119),¹¹ a kojima se pridružio i *Jobbik*, postavši na taj način vidljiviji Mađarima. Na te se stavove nadovezuju i antikomunistički stavovi, stavovi koji naglašavaju želje za čvršćim “zakonom i redom” u državi, dominira i “romsko pitanje”, neprijateljstvo prema elitama i globalizaciji te religijski stavovi (Nagy i dr., 2012). Iz navedenoga se može vidjeti kako su to sve stavovi koji koreliraju s varijablama Muddeove radikalne desnice. U Mađarskoj je i odnos prema Romima već dugo općenito loš. Antirromski i antisemitski stavovi prisutni su u Mađarskoj već stoljećima (Halász, 2009: 492). “Stara” je vlada Viktora Orbána 2000. godine čak namjeravala dati besplatna kontracepcijska sredstva Romima na temelju stava da je “porast populacije Roma prevelik” (Maryniak, 2000: 78). Ankete iz tog razdoblja pokazale su da čak 33 posto Mađara ne želi dopustiti romskim izbjeglicama ulazak u zemlju, a 47 posto Mađara odobrava noćne klubove u kojima je zabranjen ulaz Romima (Maryniak, 2000). *Jobbik* ima heterogenu biračku bazu, dakle za njega ne glasaju samo siromašni i slabo obrazovani slojevi već i poslovno uspješni i visokoobrazovani segmenti mađarskog društva (Becker, 2010). Ujedno, *Jobbik* je natpredstavljen među mladom obrazovanom generacijom koja se zna koristiti informatičkom tehnologijom (Karácsony i Róna, 2011).

No, što je sa samim *Jobbikovim* političkim programom? *Jobbikov* javni diskurs naglašava antikomunizam, “romsko pitanje” (otvoreno su neprijateljski nastrojeni protiv Roma), “zakon i red”, nacionalizam i neprijateljstvo prema elitama, odnosno “svim korumpiranim političarima”, neprijateljske stavove prema globalizaciji i EU te važnost religije u društvu (Nagy i dr., 2012). Nativizam ima iznimno značajnu ulogu u *Jobbikovu* političkom programu. *Jobbik* smatra da je odnos Roma¹² i etničkih Mađara najozbiljniji problem mađarskog društva danas. Ako se taj problem ne riješi, Mađarska može “skliznuti u građanski rat” (*Jobbik*, 2010). Taj se problem treba riješiti javnim politikama obrazovanja i zapošljavanja. Romi, tvrde oni, žive ne obrazujući se i ne radeći, dakle treba ih natjerati da se školuju i da rade, čime bi postali produktivnim članovima mađarskog društva. Prvi je korak prema tome jačanje policije, a zatim implementacija principa “rad, a ne socijalna pomoć” te vezanje

¹¹ Snimke razgovora iza zatvorenih vrata 2006. u kojima premijer Ferenc Gyurcsány priznao kako je lagao o gospodarskom stanju u zemlji, a koje su “procurile” u javnost popularno se u Mađarskoj nazivaju “lažnim govorom” (Pribersky, 2008: 220).

¹² U Mađarskoj živi oko 500 000 Roma, što čini pet posto ukupne populacije Mađarske (Jordan, 2010). Međutim, unatoč činjenici da je Roma daleko manje od etničkih Mađara, *Jobbik* u svojem javnom diskursu upozorava kako je mađarska nacionalna čistoća ugrožena visokim prirastom romske populacije (Halász, 2009).

dječje socijalne pomoći uz uvjet da romska djeca idu u školu (Nagy i dr., 2012). Također, romske obitelji mogu dobiti socijalnu pomoć za djecu tek nakon rođenja trećeg djeteta (*Jobbik*, 2010). *Jobbik* smatra kako Romi “puštaju krv sustavu socijalne pomoći” (Jordan, 2010: 102). U Mađarskoj je vidljivo sve više nasilja prema Romima, Mađarska garda maršira kroz njihova naselja i fizički ih zlostavlja (Karácsony i Róna, 2011), ili se ta naselja napadaju Molotovljevim koktelima (Kaltenbach i Twigg, 2009). Međutim, *Jobbik* u svojem javnom diskursu “priznaje” da Romi nisu “zločinci” zbog svoje genetske determinacije, već zbog svojeg socijalno-kulturnog nasljeđa (Halász, 2009), što se, naravno, navedenim javnim politikama može “izliječiti”. Dakle, cilj je “jačanje konstruktivnih ljudi” i “slabljenje destruktivnih ljudi” (Ahmari, 2012: 21). *Jobbik* u svojem javnom diskursu nije neprijateljski nastrojen samo prema Romima, koje se prema njihovu mišljenju još nekako može “izliječiti” da postanu produktivnim segmentom mađarskog društva, već je i otvoreno antisemitski nastrojen. Shimon Peres je svojedobno na sastanku izraelske trgovačke komore naglasio kako se, između mnogih drugih zemalja, treba ulagati u Mađarsku kao malu zemlju. *Jobbik* je tu izjavu izvadio iz konteksta počevši strašiti birače da postoji plan kojim se želi smanjiti populacija Mađarske s deset na šest milijuna kako bi se stvorio prostor za Židove koji se žele naseliti u Mađarsku zato što je ona privlačna za život (Kenez, 2009). Također, *Jobbik* naglašava kako su židovski (ali i američki) kapitalisti opljačkali Mađarsku tijekom privatizacije. Istovremeno negira Holokaust te smatra da Hitlera treba držati odgovornim zbog toga što nije učinio ono za što ga svi optužuju. Dapače, ne samo što Holokausta nije bilo već ga tek treba biti (Halász, 2009). Jedan je *Jobbikov* parlamentarni zastupnik svojedobno izjavio: “Kao što je u SAD-u postojalo vrijeme za Ku Klux Klan, došlo je vrijeme za stvaranje mađarskog Ku Klux Klana” (Ahmari, 2012: 18). Općenito je *Jobbikov* stav prema strancima da čak i ako dobiju mađarsko državljanstvo, to po ne znači da će dobiti i sva prava etničkih Mađara, poput primjerice prava na socijalno osiguranje (*Jobbik*, 2010). Može se zaista reći da je *Jobbikov* slogan “Mađarska Mađarima” (Kaltenbach i Twigg, 2009). *Jobbik* također naglašava kako je vanjska politika Mađarske u zadnjih dvadeset godina bila katastrofalno neuspješna u očuvanju mađarskih nacionalnih interesa. Za *Jobbik* je cilj ekonomska samodovoljnost Mađarske, odnosno protekcionizam davanjem mađarskim tvrtkama prednost pred stranim (Nagy i dr., 2012; *Jobbik*, 2010).

Autoritarnost je također zastupljena u *Jobbikovu* političkom programu. *Jobbik* zagovara smrtnu kaznu za teška kaznena djela, zalaže se za pooštavanje kaznenog zakona te za uvođenje radnih akcija za zatvorenike. U svojim javnim nastupima navodi kako će ukloniti beskućnike s javnih površina i “prebaciti” ih u prihvatilišta za beskućnike (*Jobbik*, 2010). *Jobbikov* je cilj “osloboditi Mađarsku od mreža političkog, romskog i gospodarskog kriminala koji su često i povezani” (Nagy i dr., 2012: 3). Zalaže se i za jačanje policije te vjeruje da će strože kazne odvracati od kriminalnog ponašanja. Smatra da bi se programom radnih akcija u zatvorima omogućilo za-

tvorima samofinanciranje, dok bi se istovremeno ukinuli uvjeti “smještaja za zdrav život i relaksaciju” na račun poreznih obveznika koji ondje prevladavaju (Nagy i dr., 2012; *Jobbik*, 2010). Također smatra kako se politički kriminal (za koji su odgovorne sadašnje elite) treba eliminirati te uvesti strože i dugotrajnije kazne ponavljačima. Zatvori trebaju služiti za preodgoj, to im je primarna svrha. Uz jačanje policije treba uspostaviti i žandarmeriju (oružništvo). Sudske presude moraju biti brže i bez utjecaja korupcije i politike. Sucima treba podignuti plaće kako bi bili nepotkupljivi i učinkovitiji u obavljanju svojih dužnosti (*Jobbik*, 2010). *Jobbik* se smatra i nacionalističkom kršćanskom strankom. To znači da se zalaže za restriktivniji pobačaj, da je protiv eutanazije i za jačanje uloge Crkve u mađarskom društvu i državi (Nagy i dr., 2012). Nadalje, zalaže se za jačanje institucije obitelji i pronatalitetne politike. Nužnom smatra i zaštitu crkvenog braka, dok građanske brakove (partnerstva) treba ukinuti, a one postojeće poništiti. Kršćanski moralni sustav vrijednosti ima primat, te stoga vjersko obrazovanje treba biti obavezno u školama (*Jobbik*, 2010). Zalaže se i za stvaranje “zona javnog reda i mira” u kojima će rezidenti biti registrirani i pod nadzorom lokalne žandarmerije, a prve takve zone bi se trebale uspostaviti u romskim predgrađima mađarskih gradova (Ahmari, 2012).

Populizam, kao treća ključna varijabla prema kojoj Mudde definira radikalnu desnicu, također je prisutan kod *Jobbika*. *Jobbik* ne samo što odbacuje razdoblje komunizma kao iznimno loše za Mađarsku već ima loše mišljenje i o politici koju su elite vodile nakon 1989. godine. Smatra da se u tom razdoblju od 20 godina ništa značajno nije promijenilo te da su stare elite zapravo uspjele sačuvati svoju moć i položaje. Političke elite koje su došle na vlast nakon 1990. zapravo su izdale nacionalne interese. Elite različitih političkih opcija surađuju u interesu globalnog kapitala kojemu je krajnji cilj zavladata svijetom. Nacionalni političari djeluju za međunarodne interese, zbog čega je došlo do otuđenja elita od birača (Nagy i dr., 2012). Nekada se okretalo prema Moskvi, a danas se političke elite okreću prema Washingtonu i Bruxellesu (Ahmari, 2012). Za pad populacije etničkih Mađara također su djelomično odgovorne elite, kao i za loše stanje mađarskog sporta (*Jobbik*, 2010). Šef kabineta predsjednika *Jobbika* Gábora Vone smatra da “sve više i više Mađara shvaća da stranke koje su izniknule iz komunističkog sustava ne predstavljaju interese Mađara ili Mađarske, već su napravile puno više kompromisa nego što su trebale” te da “ovaj establišment koji vodi Mađarsku neka je vrsta velike koalicije u kojoj vlast prelazi iz ruke u ruku svake četiri godine, a ne vole nikoga novog tko uđe u sustav” (Jordan, 2010: 101). *Jobbik* elite opisuje kao “političke kriminalce”, a politički kriminal treba iskorijeniti. U predizbornoj kampanji 2010. obećali su da će istražiti sve veće državne investicije, projekte i privatizaciju iz prošlosti te da će predložiti ukidanje imuniteta zastupnicima i uvesti u kazneni zakon političke zločine kao posebnu kategoriju kriminalnog djelovanja. Traže i objavu lista informatora, ali i reviziju zahtjeva za mirovinsko osiguranje visokopozicioniranih dužnosnika u

“bivšem sistemu” (Nagy i dr., 2012). *Jobbik* se zalaže i za ustavne promjene kako bi se omogućilo više izravne demokracije (referendumi). Apsolutnu suverenost ne može imati elita (primjerice parlament ili vlada), već narod iz kojega i izvire vlast (*Jobbik*, 2010).

Prema Muddeovim varijablama koje čine radikalnu desnicu, *Jobbik* je “pozitivno testiran” na sve tri varijable. No, što kada se u cijelu priču ubace još dvije varijable koje nudi Minkenberg – antieuropska kritika i teritorijalni revizionizam? Prema *Jobbiku*, vanjski neprijatelj Mađarskoj su globalizacija, potrošačko društvo, strani kapital i multinacionalne kompanije. Europska unija predstavlja sve te kategorije. *Jobbik* se 2004. nije kandidirao za Europski parlament. Iako su 2009. ušli u Europski parlament, načelno su protiv Europske unije: “EU je neprihvatljiva za nas jer će rezultirati gubitkom nacionalne neovisnosti” (Nagy i dr., 2012: 5). *Jobbiku* se sviđa ideja Europe temeljene na labavoj suradnji jakih, neovisnih nacionalnih država (EU i Europa nisu isto). U izbornom programu 2010. kritizirali su mađarsko članstvo u EU jer je EU odgovorna za sve lošije stanje u Mađarskoj stoga što ne uzima u obzir interese manjih država članica. Isto tako, Mađarska mora istupiti i iz Bolonjskog procesa. U pitanjima kulture Mađarska pati od “liberalne diktature” koja prezire nacionalnu svijest. Tome treba stati na kraj jačanjem mađarske nacionalne kulture i svijesti (*Jobbik*, 2010: 14). Treba ustanoviti i koliko je zaista potrebno mađarsko sudjelovanje u misijama NATO-a. Mađarska ne smije pratiti politike koje idu za interesima EU i NATO-a, već mora težiti ostvarenju nacionalnih interesa (*Jobbik*, 2010). Zbog tih razloga *Jobbik* odbacuje Lisabonski sporazum, odnosno zalaže se za izlazak Mađarske iz EU. Godine 2012. spalili su zastavu EU ispred zgrade Europske komisije u Budimpešti. Uzgred, zanimljivo je da se *Jobbik* zalaže za jačanje veza s Rusijom, Kinom, Indijom, Iranom, Turskom, Indonezijom, Kazahstanom i arapskim svijetom. Zalažu se i za zaštitu kršćanskih zajednica na Bliskom istoku, ali i za samostalnost Palestine (*Jobbik*, 2010; Nagy i dr., 2012). Ipak, najvažniji je vanjskopolitički cilj Mađarske, prema *Jobbiku*, ponovno ujedinjenje svih Mađara. “*Jobbikov* politički horizont nije ograničen granicama država, već granicama nacije” (*Jobbik*, 2010: 15). *Jobbik* traži reviziju Trianonskog sporazuma iz 1920. kojim je Mađarska “raskomadana”. Trianonski sporazum bio je nepravedan. Njime su dvije trećine mađarskog teritorija, pet od deset mađarskih gradova te trećina populacije dodijeljeni susjednim državama (Jordan, 2010; vidi također Becker, 2010). U Rumunjskoj živi 1,5 milijuna etničkih Mađara, u Slovačkoj 500 000, a u Srbiji oko 400 000 (Jordan, 2010: 103). Iako ideja o reviziji Trianonskog sporazuma postoji još od vremena prije nastanka *Jobbika* (Halász, 2009), ona je u njegovu političkom programu iznimno važna. *Jobbik* smatra da je revizija sporazuma nužna, iako vjeruju da će biti teška. Uz to treba doći do stvaranja “zaštitničke sile” zemlje matice prema mađarskim zajednicama u drugim državama. Nužno je promicanje prava na samoodređenje, reinkorporiranje mađarskih zajednica izvan granica u “aktivni ma-

đarski život” (*Jobbik*, 2010: 15) te restauracija povijesnih mađarskih teritorija. Isto tako, potrebno je formirati mrežu za pravnu pomoć na svim teritorijima gdje žive Mađari. Nužno je i jačanje obrambenih sposobnosti radi učinkovite zaštite građana i granica. Mađarska treba imati 40 000 pripadnika stajaće vojske, 10 000 rezervista, i barem 20 do 22 000 pripadnika teritorijalne obrane (*Jobbik*, 2010: 19) jer se nalazi u samome središtu Europe koje je od iznimne strateške važnosti.

Iz svega toga može se vidjeti da *Jobbik* ima sve karakteristike radikalne desnice prema Muddeu, pa čak i kad je njegova maksimalna definicija nadopunjena dvjema Minkenbergovim varijablama. Nativizam je snažno prisutan u *Jobbik*ovoj ideologiji. Jedno je od temeljnih pitanja “romsko pitanje”, ali općenito su snažno prisutni i antisemitizam, ksenofobija te autoritarnost. *Jobbik* se zalaže za oštrije i dugotrajnije kazne, pogotovo za “politički kriminal”. Zalaže se i za smrtnu kaznu iako, primjerice, zahtijeva restriktivniji pristup abortusu i zabranu eutanazije. Nadalje, zalaže se za tradicionalni kršćanski moralizam i uvođenje vjerskog obrazovanja u škole, ali i druge državne institucije. Populizam je isto vidljiv. *Jobbik* je iznimno negativno nastrojen prema političkim elitama, zalaže se za njihovo kažnjavanje zbog izdaje nacionalnih interesa, ali i za promjene u ustavu radi lakšeg pristupa biračima mehanizmima izravne demokracije. Testiranje na Minkenbergove varijable također je pozitivno. *Jobbik* ima iznimno snažne antieuropske stavove i zahtijeva teritorijalnu reviziju kako bi se svi Mađari ujedinili i povijesni mađarski teritoriji restaurirali. Zbog toga se, bez sumnje, može reći da je *Jobbik* jedna uistinu radikalno desna stranka.

4. Slobodarska stranka Geerta Wildersa

PVV, odnosno Slobodarska stranka (*Partij voor de Vrijheid*) Geerta Wildersa možda je i najpoznatija populistička radikalno desna stranka u Europi, prvenstveno zbog česte Wildersove prisutnosti u medijima. PVV je nastao 2006. godine, dvije godine nakon Wildersova razlaza s liberalima (*Volkspartij voor Vrijheid en Democratie – VVD*) oko pitanja članstva Turske u EU (van Kessel, 2011).¹³ Wilders je zbog toga izašao iz stranke, ali je odbio stranci vratiti mandat. Prvo je formirao svoju vlastitu *one man* stranačku frakciju pod nazivom “Grupa Wilders”, a potom ju je 2006. preimenovao u PVV¹⁴ (van Kessel, 2011: 75). U godini svog nastanka PVV na parlamentarnim izborima osvaja 5,9 posto glasova i devet mandata. Već na sljedećim izborima 2010. osvaja 15,5 posto glasova i 24 mandata, postavši trećom naj-snažnijom strankom u nizozemskom parlamentu. Iste godine Wilders daje potporu

¹³ Wilders smatra da Turska kao muslimanska zemlja ne može biti članica EU (Hobolt i dr., 2011).

¹⁴ U Nizozemskoj se na parlamentarnim izborima ne mogu natjecati nestranački kandidati.

manjinskoj vladi liberala i demokršćana¹⁵ iako sami nisu participirali u vladi (van Kessel, 2011; Vossen, 2011; Groshek i Engelbert, 2012). Takav izborni rezultat bio je sam po sebi impresivan, iako su neke projekcije temeljene na anketama iz 2009. pokazivale da je PVV postao najpopularnija stranka u Nizozemskoj koju podupire 25 posto birača. Na izborima za Europski parlament PVV je dobio 17 posto glasova (Vossen, 2010), a na lokalnim izborima 2011. godine postaje četvrtom strankom na lokalnoj razini u Nizozemskoj (Groshek i Engelbert, 2012). Na ovogodišnjim je europskim izborima PVV ipak osvojio nešto manji postotak glasova – 13,2 posto (Mudde, 2014: 15). Međutim, od svog nastanka 2006. PVV Geerta Wildersa zaista je *one man show*. Naime, on je i predsjednik i jedini službeni član stranke (Groshek i Engelbert, 2012; van der Pas i dr., 2013). Budući da PVV nema članova i organizacijske strukture, a i stranački su dokumenti rijetki (Vossen, 2010), Wilders ovisi o medijima kako bi zadobio podršku birača. I zaista, 2006., kada je PVV i osnovan, više je ljudi poznavalo njegovo ime nego naziv stranke (van der Pas i dr., 2013: 6). Ujedno, Wilders ima povjerenje u samo nekoliko najbližih suradnika. On sam dominira strankom, odnosno parlamentarnom frakcijom i prilikom izbora i obuke kandidata, ali i prilikom planiranja strategije i artikuliranja stranačkog programa i ideologije (Vossen, 2011).

Koji su uzroci takva izbornog uspjeha Geerta Wildersa? Na početku 21. stoljeća islam po broju vjernika postaje druga religija u mnogim dijelovima Zapadne Europe. U EU živi između 13 i 25 milijuna muslimana, dakle oni čine između tri i pet posto ukupne populacije EU. Primjerice, u Francuskoj, Njemačkoj i Nizozemskoj čine između pet i šest posto stanovništva. Od 1985., kada je bila tek dva posto, do 2006. godine, kada je iznosila 8,5 posto, u Zapadnoj Europi učestvovala se podrška strankama radikalne desnice. Stranke radikalne desnice po snazi su druge ili treće stranke u Norveškoj, Danskoj, Nizozemskoj i Austriji, a u Švicarskoj je takva stranka najjača parlamentarna stranka (Green, 2012). Poznato je kako je i Angela Merkel zaključila da je multikulturalizam doživio neuspjeh, a David Cameron multikulturalizam drži odgovornim za “slabljenje našeg kolektivnog identiteta” (Green, 2012: 340). Anketna istraživanja pokazuju da su Nizozemci zadovoljni svojim životom – stupanj zadovoljstva iznosi visokih 80 posto (Heijne, 2011: 30). Međutim, to se zadovoljstvo odnosi samo na privatni, a ne i na javni život (Heijne, 2011). To je vidljivo iz nizozemskog “ne” europskom ustavu 2005. godine. EU se smatra simbolom političkih elita, a postoji i percepcija da je EU prijetnja nacionalnoj suverenosti. Od 1990. do 2008. vidljiv je porast euroskepticizma u Nizozemskoj, ali

¹⁵ Vlada Marka Ruttea se u Nizozemskoj još popularno nazivala i “Wildersovim kabinetom”, ali ne samo zbog njegove potpore vladi već i stoga što je Rutteova vlada počela provoditi restriktivnije politike prema imigrantima te zbog proglašavanja neuspjeha multikulturalizma (Groshek i Engelbert, 2012: 6).

i percepcije etničke prijatnje od nezapadnih imigranata, prvenstveno muslimana (Lubbers i Jaspers, 2011). Danas Nizozemska broji 16,5 milijuna stanovnika, od toga je 1,8 milijuna nezapadnih imigranata. Godine 2009. u Nizozemskoj je bilo oko 825 000 muslimana, od toga oko 720 000 (85 posto svih muslimana) iz Turske i Maroka (Doppen, 2010: 131). Nakon 11. rujna 2001. provedena je anketa koja je pokazala da 60 posto Nizozemaca smatra kako muslimani koji odobravaju antiame-rički terorizam trebaju biti deportirani iz države ili prisiljeni da prihvate tradiciju humanizma (Doppen, 2010: 135). U Nizozemskoj postoji visoka razina predrasuda prema muslimanima kod adolescenata – čak 50 posto njih ima negativne stavove prema muslimanima (Gieling i sur., 2012). Druga su istraživanja pokazala i visoku korelaciju između vjerske netolerancije i euroskepticizma u Nizozemskoj (Hobolt i dr., 2011). Takvi su stavovi dodatno ojačani ubojstvom Pima Fortuyna 2002. te ubojstvom kontroverznog filmaša Thea van Gogha 2004. godine. Ti podaci poka-zuju da su se Nizozemci zapravo “odvojili” od svojih stranaka jer one nisu dobro odgovorile na probleme, stavove i brige birača vezane uz imigrante, a pogotovo kulturnu integraciju muslimanske manjine (van Kessel, 2011). Prvi je takve stavove biračkog tijela kapitalizirao Pim Fortuyn, a nakon njegove smrti mnoge su stran-ke pokušale popuniti nastali politički vakuum. Najuspješniji u tome bio je Geert Wilders. Svojim ponašanjem doveo je do toga da su “reflektori javnosti osvijetlili njegovu stranku”, a možda mu je i najveću popularnost donio njegov vlastiti protu-islamski film *Fitna*. Godine 2009. čak je zaustavljen na Heathrowu jer su mu bri-tanske vlasti zabranile ulazak u zemlju kako ne bi mogao prikazati svoj film u bri-tanskom parlamentu (Vossen, 2010).

Koja su ideološka obilježja PVV-a Geerta Wildersa, odnosno zadovoljava li Wilders ideološka obilježja radikalne desnice? U njegovu slučaju nativizam, popu-lizam i euroskepticizam usko su povezani. Za Wildersa i PVV dva su politička neprijatelja, islam i progresivna politička elita, međusobno povezana. Prije 2003., odnosno dok je još bio član VVD-a, Wilders je zastupao liberalni stav protiv radi-kalnog islama. Međutim, od 2004. islam počinje nazivati totalitarnom ideologijom, a ne religijom, koju treba svrstati rame uz rame s fašizmom i komunizmom (Vossen, 2010 i 2011; Fekete, 2012). Drugim riječima, islam je totalitarna prijatnja Zapadu, koju naziva i “islamofašizmom”¹⁶ (Vossen, 2010: 26). Na skupu 11. rujna 2010. na mjestu terorističkih napada (*Ground Zero*), Wilders se usprotivio izgradnji džami-

¹⁶ Wilders nije usamljen u takvu definiranju islama. Nakon 11. rujna 2001. G. W. Bush mlađi pro-glašava islamističke terorističke skupine, a posebice Al-Kaidu, neprijateljima Amerike i “islam-skim fašistima” (den Dulk i Rozell, 2011). Međutim, treba voditi računa da Bush, za razliku od Wildersa, ipak pravi razliku između običnih muslimana i islamističkog terorizma. Za njega “lice terora nije istinska vjera islama” jer “islam je mir”, a teroristi “ne predstavljaju mir”, već “zlo i rat” (Gregg II, 2003: 145; den Dulk i Rozell, 2011: 75).

je na mjestu gdje su nekada stajali “blizanci”. Također je istaknuo da se 11. rujna nikada neće zaboraviti. “Kada su snage džihada napale New York, napale su čitav svijet” (Wilders, 2010: 486). Za njega je New York otvoren grad, a Meka nije. New York je simbol slobode, otvorenosti i tolerancije. Kad ne bi bio takav, bio bi poput Meke, “grad bez slobode”. “U Meki ako tvoja vjera nije islam, nisi dobro došao” (Wilders, 2010: 486). Prema njegovu mišljenju “tolerantno društvo nije suicidalno društvo. Ono se mora braniti od sila tame, sila mržnje i pošasti neznanja. Ono ne može tolerirati netoleranciju – i preživjeti”. Zbog toga se u New Yorku ne smije ponuditi ruka prijateljstva muslimanima i graditi džamija na mjestu gdje su nekada stajali “blizanci” jer ih već ionako ima previše, a džamija bi bila simbol poraza. Ni u Meki se ne smiju graditi crkve i sinagoge, dok Kopti u Egiptu ne smiju ni renovirati svoje crkve, a kamoli graditi nove, tvrdi Wilders (2010). Zaključuje kako ne smije doći do izgradnje džamije u New Yorku i da New York ne smije postati nova Meka. “Mi ćemo uvijek braniti slobodu, demokraciju i ljudsko dostojanstvo. U ime slobode: Ovdje ne smije biti džamije!” (Wilders, 2010: 487). Kao što se može vidjeti, Wilders još uvijek tvrdi da brani liberalnu poziciju. Dapače, navodi kako postoji više lica liberalizma, a sebe više smatra pragmatičnim političarem. Za njega je problem u društvu islam, a ne muslimani kao takvi, odnosno ne smatra se rasistom ili ksenofobom, već problem vidi u ideologiji islama. Drugim riječima, protiv je etničkog, a zalaže se za građanski nacionalizam i principe prosvjetiteljstva (Vossen, 2011). “Vjerujem da postoje liberalni muslimani, ali liberalni islam ne može niti će ikada moći postojati” (Wilders u Hylarides, 2009: 3). Islam je opasan jer se “širi na štetu naše slobode, naših vrijednosti, naše ustavne države, i sve je povezano s time” (Wilders u Hylarides, 2009: 3). Kada muslimanska populacija u Nizozemskoj naraste s 10 na 20 posto, početak će mijenjati društvo iznutra. Prema islamu, svi su nemuslimani (Židovi i kršćani) protivnici (Wilders u Hylarides, 2009). Zbog toga Wilders smatra mlade Židove¹⁷ u Nizozemskoj “ratnicima božjim” koji se trebaju probuditi jer “islam je na vašim vratima” – “Židovi ne smiju otići: nasilni muslimani moraju otići” (Fekete, 2012: 43). Zbog toga se zalaže za zaustavljanje imigracije iz muslimanskih zemalja, zabranu izgradnje novih džamija, zatvaranje islamskih škola, zabranu Kurana, koji smatra sličnim *Mein Kampf*, i uvođenje posebnog poreza na nošenje hidžaba (Gieling i dr., 2012; Vossen, 2011). Njegov je stav: “Ne želimo imigrante iz bilo koje muslimanske zemlje, ma koliko oni uspješni bili...” (Wilders u Hylarides, 2009: 5). Islam je po njegovu mišljenju kriv i za kriminal, loše rezultate u školi i visoku nezaposlenost, dok mlade Marokance naziva “uličnim teroristima”. Za njega je jedino rješenje potpuna asimilacija muslimana i eli-

¹⁷ Treba navesti da je Breivik u svojem političkom manifestu Wildersa citirao 30 puta. Breivik je također antiislamski i proizraelski nastrojen. Neki autori čak smatraju da je zapadna radikalna desnica danas općenito nastrojena antiislamski i proizraelski (Fekete, 2012).

minacija islama iz Nizozemske (Vossen, 2011). Prije 2010. tražio je zaustavljanje muslimanske imigracije na pet godina, a političkim programom iz 2010. potpuno zaustavljanje muslimanske imigracije, i to zauvijek. Osim toga tražio je da nizozemsko tržište rada bude zatvoreno Bugarima, Rumunjima i Poljacima (Rosenthal, 2011). Postavlja se pitanje radi li se ovdje o Wildersovim negativnim stavovima prema istočnim Europljanima, s obzirom na to da je oženjen Mađaricom (Vossen, 2011), ili je više riječ o političkom oportunizmu. Wilders se zalaže i za smanjenje državnih izdvajanja za muslimane, dok se istovremeno zalaže za veću solidarnost među Nizozemcima (Groshek i Engelbert, 2012). Pitanje nativizma kod Wildersa i PVV-a relativno je jasno, međutim postavlja se pitanje što je s ostalim varijablama?

Autoritarnost je kod Wildersa manje izražena nego u *Jobbika*, ali je svejedno ima. Autoritarnost je čvrsto povezana s njegovim antiislamističkim stavovima. Primjerice, zalaže se za oduzimanje nizozemskog državljanstva osobama s dvojnim državljanstvom koje prekrše zakon. Također, kao što je već navedeno, smatra da Kuran treba zabraniti (Wilders u Hylarides, 2009). Zalaže se i za preventivna uhićenja i deportaciju ne samo islamističkih terorista već i radikalnijih imama i marokanskih uličnih kriminalaca (“uličnih terorista”), odnosno općenito za izbacivanje muslimana koji se ne integriraju (Vossen, 2011). Ujedno, Wilders nema problema s antikršćanskim stavovima jer je i sam ateist (Vossen, 2010). Staje i u obranu prava žena i homoseksualaca te prava na pobačaj i eutanaziju kao teško stečenih nizozemskih vrijednosti koje treba braniti od “netolerantnog i nazadnog islama” (Vossen, 2011: 187). U tom se smislu u novije doba radikalno desne stranke znaju prikazivati kao branitelji liberalne demokracije i posebnih prava i sloboda (ravnopravnost spolova, odvajanje crkve od države itd.) (Mudde, 2007: 78-79). Naglasak je u biti na deportaciji muslimana koji odbijaju liberalne i demokratske vrijednosti nizozemskog društva. O teritorijalnom revizionizmu pak nema ni govora u njegovoj ideologiji i političkom programu.

Kada je riječ o populizmu, on je kod Wildersa uočljiv te isto tako povezan s njegovim antiislamskim stavovima. Smatra da je islamizacija Nizozemske, ali i cijele Europe, isprepletena s nizozemskim i europskim političkim elitama. U svrhu kritike islama i političkih elita koristi se teorijom zavjere “Eurabijom”.¹⁸ “Razotkriva” muslimansku imigraciju kao namjernu strategiju islamizacije Zapada u kojoj sudjeluju i političke elite. To je tipično za populističke stranke radikalne desnice u Zapadnoj Europi. Izražena je ksenofobija prema imigrantima, najčešće muslimanima, dok su nacionalne elite, najčešće stranke ljevice, suodgovorne za imigraciju, odnosno postoji urota lijevih stranaka i velikog biznisa. Gotovo sve takve stranke

¹⁸ Koncept “Eurabije” zapravo je teorija prema kojoj postoji urota europskih političkih elita i arapskog svijeta da se islamizira Europa koja bi zatim postala muslimanska kolonija pod nazivom Eurabija (Fekete, 2012).

onda optužuju elitu da je “lijeva” i “progresivna” (Mudde, 2007: 66). Nizozemsku političku elitu Wilders također definira kao progresivnu, dok poseban prezir pokazuje prema svemu “socijalističkom” (Vossen, 2010: 27). Odvaja se od ljevice optužujući je za privilegiranje muslimanske manjine na štetu marginalizirane većine (Groshek i Engelbert, 2012). Napada elitu na “kulturnoj razini” tvrdeći kako ne razlikuje “više” od “nižih” kultura te ne percipira islamsku civilizaciju kao prijatnu. Taj “neuspjeh” elita dovodi do slabljenja Zapada i jačanja islama. Njegov napad ide tako daleko da čak optužuje ljevicu da namjerno dopušta muslimanima ulazak u Nizozemsku kako bi proširila svoje biračko tijelo. Elitu naziva “sivim miševima” i “lijevim liberalima” koji se moraju zamijeniti novim sojem realističnih političara spremnih na borbu (Vossen, 2010: 28). Po njegovu su mišljenju “elite zaražene najvećom bolesti koja prolazi kroz vene Nizozemske i Europe u ovom trenutku” (Wilders u Hylarides, 2009: 2). Problem je, dakle, kulturni relativizam elita. No, ne zalaže se za “monokulturu”, koju i sam smatra pogrešnom, već za *Leitkultur*, odnosno obranu vodeće kulture (Wilders u Hylarides, 2009: 4). Wilders smatra da u Europi više nema pravih lidera, poput Margaret Thatcher, koji su nužno potrebni (Wilders u Hylarides, 2009). Tu i nastaju problemi s njegovim populizmom. Iako kritizira elite i tvrdi da Nizozemsku treba vratiti njezinim građanima (van Kessel, 2011), odnosno napada elite koje su homogene i koje su, politikama progresivne indoktrinacije, “otele” demokraciju (Vossen, 2011), Wilders izbjegava kontakt s običnim čovjekom, dakle sa svojim biračima (Vossen, 2010). On je prvenstveno profesionalni političar koji je većinu svog odraslog života proveo radeći u parlamentu, dakle i on pripada političkoj eliti¹⁹. Unatoč tome, populistička retorika je tu – mali čovjek koji se bori protiv kriminala i islamizacije; dvije nizozemske nacije koje su jedna nasuprot drugoj, odnosno lažna nacija progresivnih elita koja troši novac poreznih obveznika na svoje hobije i dopušta islamizaciju te prava nacija običnih, radišnih ljudi koje maltretiraju marokanski ulični teroristi, a koja je pod teretom visokih poreza (Vossen, 2010: 29-30). Međutim, Wilders istovremeno tvrdi kako su njegovi stavovi superiorniji od stavova običnih građana što je prepreka tome da stekne veću popularnost (Vossen, 2010: 30). kako sam kaže: “Ako većina birača smatra da porezi trebaju biti viši, ili da u zemlju treba pustiti više imigranata, ja to ne bih proglasio” (Wilders u Hylarides, 2009: 6), što ujedno ukazuje i na njegove autoritarne tendencije. Također, iako je u početku bio protiv više izravne demokracije i promjene izbornog zakona, nedavno je “promijenio ploču” te se počeo više zalagati za referendum koji ipak biračima daje više kontrole nego izbori svake četiri godine (Wilders u Hylarides, 2009), ali i za izravno biranje gradonačelnika,

¹⁹ Mnogi suvremeni populistu ne koriste se uvijek populističkom retorikom. Također, populistički vode nisu nužno i politički *outsideri*. Oni su protiv elita, povezani su s njima, ali nisu dijelom tih elita (Mudde, 2004).

policijskih načelnika i sudaca (Vossen, 2011). Slično je i s državom blagostanja. Nekada je bio protiv “socijalističkih” mjera, ali od 2010. je za očuvanje države blagostanja (van Kessel, 2011), ali, naravno, samo za Nizozemce kao korisnike. Nije posve jasno zašto je Wilders promijenio stav, ali izvjesno je da promjene njegovih stavova prate promjene u preferencijama birača. Je li riječ o ideološkom skretanju ili o čistom oportunističkom pitanjem. Važno je naglasiti to da u srcu njegove ideologije ipak nije toliko sukob između elita i običnog naroda koliko sukob između islama i Zapada (Vossen, 2010). U tom smislu Wildersovi najvažniji politički saveznici nisu u Europi, već u Izraelu i SAD-u. Ujedno, Wilders je i protiv rješenja “dviju država” te smatra kako Palestince treba protjerati u Jordan (Vossen, 2011). Ovdje također treba navesti kako je populizam u svojoj biti manihejski pogled na svijet. Iako se može opisati i kao oportunistička politika s ciljem brzog zadovoljavanja birača, u samom je srcu populizma slika svijeta u kojem postoje “prijatelji” i “neprijatelji” (Mudde, 2004: 542-544), što je prilično vidljivo kod samog Wildersa i njegova PVV-a.

Što se tiče euroskepticizma, on je također povezan s problemom islamizacije Europe. Wilders je protiv imigracijske politike koju provodi EU, ali i protiv supranacionalne suradnje (Vossen, 2011). Protiv je birokratske uzaludnosti EU (Heijne, 2011), ali ne i protiv Europe *per se*. EU treba biti primarno orijentirana na gospodarsku suradnju, a ostale politike trebaju biti prepuštene državama. Zajednički interesi mogu se realizirati i multilateralnim sporazumima, a ne nužno kroz EU. U EU se gubi suverenost, države imaju manje prava veta, manje države imaju i manje mjesta u Europskom parlamentu, dok su veće države utjecajnije. EU se treba svesti na gospodarstvo, a sve ostalo treba biti prepušteno državama (Wilders u Hylarides, 2009). Međutim, Wildersova anti-EU retorika s vremenom se zaoštrila. Primjerice, na federalnom kongresu *Lege Nord* (Sjeverne lige) 2013. održao je vatren govor, izjavivši među ostalim kako je “sljedeća godina povijesna” i da je u izborima za Europski parlament potrebna zajednička borba protiv “nedemokratskog čudovišta iz Bruxellesa” (Wilders, 2013). To je borba kako za neovisnost Padanije tako i za neovisnost Njemačke, Nizozemske i Francuske od Bruxellesa. EU je doživjela neuspjeh, a euro je propao. Mi nemamo kontrolu nad našim budžetima, granicama i imigracijom. Stoga se demokratske stranke diljem Europe moraju usprotiviti “birokratskom čudovištu” iz Bruxellesa (Wilders, 2013).

Wilders i njegov PVV se na temelju iznesenog također mogu svrstati u radikalnu desnicu. Vossen (2011) pokazuje Wildersov put od konzervativnog liberala do populista, međutim Wilders je do sada, bez sumnje, prešao i dug put prema populističkoj radikalnoj desnici. Iako bi se Wildersa i PVV možda moglo definirati i kao jednoproblemsku stranku, pritom treba biti oprezan jer, kako navodi van Kessel (2011: 75), Wilders islamizaciju vidi kao opasnost za gospodarstvo i školstvo, za

Židove, homoseksualce i emancipaciju žena, ona uzrokuje nesigurnost na ulicama i egzodus gradova. U srcu je Wildersove ideologije borba protiv onog “drugog” (islama) i “progresivnih” elita. Wilders se zalaže i za teže kažnjavanje i deportaciju prijestupnika islamske vjeroispovijesti, a ne suzdržava se ni od kritike EU koju smatra “birokratskim nedemokratskim čudovištem” koje narušava suverenost Nizozemske. To su sve odlike populističke radikalne desnice. Jedino što ga u većoj mjeri razlikuje od njegova pandana iz Mađarske jest nepostojanje zahtjeva za teritorijalnom ekspanzijom, što se, prema teorijskom okviru navedenom na početku članka, moglo i očekivati.

5. Zaključak

Jesu li, zaključno, *Jobbik* i PVV dvije strane istog novčića? U samom srcu ideologije radikalne desnice stoji borba protiv onog “drugog”, protiv neprijatelja koji je drugačiji (Ramet, 1999: 4). Tradicionalni su neprijatelji za radikalnu desnicu Židovi, muslimani i Romi (Mudde, 2007: 6). *Jobbik* kao glavne neprijatelje vidi Rome, Židove i globalizaciju, dok saveznicima smatra muslimane iz arapskih zemlja. Wilders, sasvim suprotno, u Židovima i SAD-u vidi glavne saveznike protiv islamizacije Europe. *Jobbik* je nacionalistička i krajnje tradicionalna stranka koja krivca za sve probleme nalazi u liberalizmu, dok Wilders smatra da liberalne vrijednosti treba braniti od nazadnog tradicionalizma islama. I političke elite su kod obje stranke nešto drugačije. *Jobbik* se bori protiv elita koje zapravo nisu napravile rez s komunističkom prošlosti, dok se PVV bori protiv “lijevih” i “progresivnih” elita koje dopuštaju islamizaciju nizozemskog društva. No, tu se radi o razlikama “kozmetičke prirode” koje su specifične za dvije regije, dok je “zajednički nazivnik” ipak isti. *Jobbik* je, idealtipski, stranka radikalne desnice po svim kriterijima. U njegovoj ideologiji snažno su prisutni nativizam, autoritarnost, populizam, ali i antieuropska kritika i teritorijalni revizionizam. Kod Wildersa i PVV-a nije zadovoljen jedino teritorijalni revizionizam, što je opet regionalna specifičnost. Drugim riječima, može se zaključiti da su *Jobbik* i PVV zaista dvije strane istog novčića.

Tablica 2. Rezultati istraživanja prikazani u binarnom obliku

Ideološka obilježja radikalne desnice:	Nativizam	Autoritarnost	Populizam	Antieuropska kritika	Teritorijalni revizionizam
Jobbik	+	+	+	+	+
PVV	+	+	+	+	-

LITERATURA

- Ahmari, Sohrab. 2012. Dancing over Catastrophes: The Far Right and Roma in Hungary. *Dissent*, Winter 2012.
- Becker, Jens. 2010. Rechtspopulismus und Rechtsextremismus in Ungarn. *GWP Heft*, 3: 309-315.
- Beyme, Klaus von. 2002. *Transformacija političkih stranaka*. Zagreb. Politička misao.
- den Dulk, Kevin R. i Rozell, Mark J. 2011. George W. Bush, Religion, and Foreign Policy: Personal, Global, and Domestic Contexts. *The Review of Faith & International Affairs* (9), 4: 71-82.
- Doppen, Frans H. 2010. Citizenship education and the Dutch national identity debate. *Education, Citizenship and Social Justice* (5), 2: 131-143.
- Fekete, Liz. 2012. The Muslim conspiracy theory and the Oslo massacre. *Race & Class* (53), 3: 30-47.
- Gieling, Maike i dr. 2012. Dutch Adolescents' Tolerance of Practices by Muslim Actors: The Effect of Issue Framing. *Youth & Society* (44), 3: 348-365.
- Grdešić, Ivan. 1999. The Radical Right in Croatia and Its Constituency, u: Ramet, Sabrina P. (ur.): *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989*. The Pennsylvania State University Press. University Park: 171-189.
- Green, Todd H. 2012. Who speaks for Europe's Muslims? The Radical Right Obstacle to Dialogue. *Crosscurrents*, rujan 2012: 337-349.
- Gregg II, Gary L. 2003. Crisis Leadership: The Symbolic Transformation of The Bush Presidency. *Perspectives on Political Science* (32), 3: 143-148.
- Groshek, Jacob i Engelbert, Jiska. 2012. Double differentiation in a cross-national comparison of populist political movements and online media uses in the United States and the Netherlands. *New Media Society* (0), 0: 1-20.
- Halász, Katalin. 2009. The Rise of the Radical Right in Europe and and the Case of Hungary: 'Gypsy Crime' defines national identity? *Development* (52), 4: 490-494.
- Heijne, Bas. 2011. The Netherlands: prosperity and populism. *World Policy Journal* (28), 2: 30-33.
- Hobolt, Sara B. i dr. 2011. Religious intolerance and Euroscepticism. *European Union Politics* (12), 3: 359-379.
- Hylarides, Peter. 2009. Geert Wilders: An Interview with the Netherlands' Controversial Politician. *Contemporary Review* (291), 1692: 1-10.
- Irvine, Jill A. 1995. Nationalism and the extreme right in the former Yugoslavia, u: Chelès, Luciano i dr. (ur.): *The far right in Western and Eastern Europe*. Longman Group Ltd. London i New York: 145-173.
- Ishiyama, John. 2009. Historical legacies and the size of the red-brown vote in post-communist politics. *Communist and Post-communist Studies*, 42: 485-504.

- Jobbik: The movement for a better Hungary*. 2010. *RADICAL CHANGE: A guide to Jobbik's parliamentary electoral manifesto for national self-determination and social justice*. Produced and distributed by the Jobbik Foreign Affairs Committee.
- Jordan, Michael J. 2010. The Roots of Hate. *World Policy Journal* (27), 3: 99-111.
- Kaltenbach, Jenö i Twigg, Catherine. 2009. Spoken Today, Committed Tomorrow. *Roma Rights Journal*, 1: 17-22.
- Karácsony, Gergely i Róna, Dániel. 2011. The Secret of Jobbik: Reasons behind the rise of the Hungarian radical right. *Journal of East European and Asian Studies* (2), 1: 61-92.
- Kenez, Peter. 2009. Reviving Racism and Nationalism: Hungary Moves to the Right. *The New Leader*, November/December 2009.
- Kessel, Stijn van. 2011. Explaining the Electoral Performance of Populist Parties: The Netherlands as a Case Study. *Perspectives on European Politics and Society* (12), 1: 68-88.
- Kissinger, Henry. 2000. *Diplomacija*. Zagreb. Golden marketing.
- Kristović, Ivica. 2014. Orban slavi pobjedu: Ovo je europski rekord! *Večernji list*. <http://www.vecernji.hr/svijet/orban-slavi-pobjedu-ovo-je-europski-rekord-931380>. (pristupljeno 9. lipnja 2014.)
- Krouwel, André i Kutiyski, Yordan. 2014. Izbori za Europski parlament 2014. godine: rezultati i implikacije za europsku politiku. *Političke analize*, 18: 3-12.
- Lubbers, Marcel i Jaspers, Eva. 2011. A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands: 2008 versus 1990. *European Union Politics* (12), 1: 21-40.
- Maryniak, Irena. 2000. Extreme measures. *Index on Censorship* (29), 5: 78-82.
- McLean, Ian i McMillan, Alistair (ur.). 2009. *The concise dictionary of politics*. New York. Oxford University Press.
- Milardović, Anđelko. 1990. *Nova desnica*. Zagreb. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Minkenberg, Michael. 2002. The Radical Right in the Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations. *East European Politics and Societies* (16), 2: 335-362.
- Minkenberg, Michael. 2009. Leninist beneficiaries? Pre-1989 legacies and the radical right in post-1989 Central and Eastern Europe. Some introductory observations. *Communist and Post-communist Studies*, 42: 445-458.
- Minkenberg, Michael. 2013. From Pariah to Policy-Maker? The Radical Right in Europe, West and East: Between Margin and Mainstream. *Journal of Contemporary European Studies* (21), 1: 5-24.
- Minkenberg, Michael i Perrineau, Pascal. 2007. The Radical Right in the European Elections 2004. *International Political Science Review* (28), 1: 29-55.
- Mudde, Cas. 2004. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* (39), 4: 541-563.

- Mudde, Cas. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Mudde, Cas. 2010. The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics* (33), 6: 1167-1186.
- Mudde, Cas. 2014. Krajnja desnica na europskim izborima 2014. godine: nešto novoga, mnogo staroga. *Političke analize*, 18: 13-19.
- Nagy, András Bíró i dr. 2012. Right-wing Extremism in Hungary. Digitale Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung. *International Policy Analysis*. <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09566.pdf> (pristupljeno 27. prosinca 2013.)
- Obućina, Vedran. 2009. Varijacije unutar radikalne desnice: komparativna analiza programa radikalno desnih stranaka u Zapadnoj i Istočnoj Europi. *Sociologija i prostor* (47), 2: 187-204.
- Obućina, Vedran. 2012a. Radikalno desne stranke u bivšim komunističkim državama: izazovi liberalnoj demokraciji ili socioekonomski protest? *Anali hrvatskog politološkog društva 2011*, 8: 93-105.
- Obućina, Vedran. 2012b. Right-Wing Extremism in Croatia. Digitale Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung. *International Policy Analysis*. <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09346.pdf> (pristupljeno 9. siječnja 2013.)
- Pas, Daphne van der i dr. 2013. A leader without a party: Exploring the relationship between Geert Wilders' leadership performance in the media and his electoral success. *Party Politics* (19), 3: 458-476.
- Pribersky, Andreas. 2008. The Fight for the National Legacy becomes a Fight for Political Legitimacy: Hungary 2006 as a (Central) European Example. *Politička misao* (45), 5: 219-234.
- Ramet, Sabrina P. 1999. Defining the Radical Right: The Values and Behaviors of Organized Intolerance, u: Ramet, Sabrina P. (ur.): *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989*. The Pennsylvania State University Press. University Park: 3-27.
- Rosenthal, John. 2011. Continental Divide: Immigration and the New European Right. *World Affairs*, srpanj/kolovoz: 56-64.
- Saltman, Erin. 2011. Radical Right Culture and the Youth: The Development of Contemporary Hungarian Political Culture. *Slovo* (23), 2: 114-131.
- Šalaj, Berto. 2012. Što je populizam? *Političke analize*, 11: 55-61.
- Šalaj, Berto. 2013. Jesu li Hrvatski laburisti populist i je li populizam nužno loš? *Političke analize*, 13: 17-22.
- Velički, Damir. 2010. Desni ekstremizam, radikalizam i zapadnoeuropska *Nova desnica*. *Politička misao* (47), 2: 67-84.
- Vossen, Koen. 2010. Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society* (11), 1: 22-38.

- Vossen, Koen. 2011. Classifying Wilders: The Ideological Development of Geert Wilders and His Party for Freedom. *Politics* (31), 3: 179-189.
- Vujačić, Veljko. 2003. From Class to Nation: Left, Right, and the Ideological and Institutional Roots of Post-Communist “National Socialism”. *East European Politics and Societies* (17), 3: 359-392.
- Wilders, Geert. 2010. “A Provocation and a Humiliation: In the Name of Freedom, no Mosque here!” Address by Geert Wilders, Member of Parliament, the Netherlands, Delivered at a rally at Ground Zero, New York, N.Y., Sept. 11, 2010, u: *Vital Speeches of the Day*, studeni: 485-487.
- Wilders, Geert. 2013. *Congresso Federale Lega Nord 2013*, <http://www.geertwilders.nl/> (pristupljeno 19. siječnja 2014.)

Borna Zgurić

RADICAL RIGHT POLITICAL PARTIES: HUNGARIAN *JOBBIK*
AND DUTCH PARTY FOR FREEDOM

Summary

The author compares two political parties, one from Eastern/Central Europe, and the other from Western Europe – Hungarian *Jobbik* and Dutch Party for Freedom of Geert Wilders – to portray some of the similarities, as well as the differences, between radical right parties in Western and Eastern European countries. The article is divided into three parts. In the first part, the author presents the contemporary radical right. Contemporary radical right, in comparison to the interwar radical right, is not necessary anti-systemic, but mainly ultra-nationalistic, xenophobic and homophobic. Although the term radical right describes one party family, this party family has significant internal differences. Therefore, there are many definitions, which are trying to grasp this political phenomenon. The second part of the article analyses the Hungarian *Jobbik*. The author concludes that *Jobbik* satisfies all the characteristics of the radical right, and therefore represents a truly radical right party. The third part of the article is devoted to the Dutch Party for Freedom. The author concludes that this party can also be regarded as a radical right party.

Keywords: Radical Right Political Parties, Hungary, The Netherlands, *Jobbik*, Party for Freedom

Kontakt: **Borna Zgurić**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb.
E-mail: borna.zguric@gmail.com